

Pocs i heterogenis

L'exili balear va tenir dimensions poc espectaculars i va ser escassament homogeni.

A diferència del cas de Catalunya, a les Balears l'exili fou un fenomen de dimensions poc espectaculars i escassament homogeni. Aquest fet no ha de sorprendre, atesa l'especificitat que presentà el desenvolupament de la guerra a cadascuna de les illes de l'arxipèlag, per la qual cosa les rutes de sortida foren molt diverses.

Diferències entre cada illa. Els mallorquins foren els ciutadans de les Balears que tingueren més complicada la possibilitat de marxar, a causa del relativament fàcil triomf del Movimiento a l'illa gran. Com és lògic, el nucli bàsic de la diàspora mallorquina procedí dels refugiats a la zona republicana de 1936. Aquests constituïen un col·lectiu d'uns quants centenars de persones a les quals el cop d'estat de juliol de 1936 havia sorprès fora de l'illa o que havien aconseguit fugir en els primers mesos de la contesa, i que en bona part s'instal·laren a Catalunya i a Menorca, on impulsaren organismes com el Secretariat Antifeixista Mallorquí a Catalunya i publicacions com *Mallorca Nova* i *Suplement d'El Obrero Balear*. Però la immensa majoria dels dirigents polítics i sindicals d'esquerra mallorquins restaren atrapats a la zona franquista des d'un bon començament, i per tant foren objecte d'una dura repressió que no deixava el més mínim marge per fugir cap a l'estranger.

A la resta de les illes, on les peripècies del conflicte de 1936-39 foren, si més no inicialment, més favorables a la causa republicana, l'exili tingué com és lògic unes dimensions proporcionalment més grans. Així, els pititissos d'ideologia esquerrana tingueren l'opció de fugir entre el 13 i el 20 de setembre de 1936; és a dir, durant la setmana compresa entre la descomposició del poder republicà després de la retirada de les tropes del ca-

pità Alberto Bayo —que havien ocupat Eivissa i Formentera entre el 7 i el 8 d'agost— i la recuperació d'aquestes illes pels nacionals. Però el nucli proporcionalment més nombrós va ser, naturalment, el dels menorquins; no debades la major part dels dirigents del Front Popular en aquesta illa tingueren l'ocasió de marxar, encara que fos *in extremis* aprofitant que va continuar fidel al Govern republicà fins al final de la contesa. Després de la capitulació de Menorca, entre el 8 i el 9 de febrer de 1939, unes quatre-cents cinquanta persones pogueren arribar al vaixell britànic Devonshire, que salpà cap a Marsella, i un altre petit grup fugí a l'Alger en el motover Carmen Picó. La majoria de tots aquests evacuats acabaren en els camps de concentració del sud de França.

Destinacions. Les destinacions finals dels republicans balears arribats als camps de refugiats de la costa mediterrània francesa després de l'enfonsament del front català foren extremament diverses. Una part optà pel retorn immediat. Va ser el cas del darrer president de la Federació Socialista Balear, Jaume Alzina i Sancho, o del dirigent de les Joventuts Socialistes Unificades (JSU) Miquel Rigo i Ferrer, els quals varen ser empresonats a l'Espanya franquista. D'altres patiren l'ocupació alemanya i, en alguns casos, col·laboraren amb la resistència antinazi o foren internats en camps de concentració alemanys. Per al cas d'Eivissa i Formentera, Xicu Lluy ha recuperat les peripècies d'una vintena d'aquests ciutadans. Segons els estudis de Montserrat Roig, setze menorquins, sis mallorquins, cinc formenterers i dos eivissencs varen morir a Mauthausen o als *kommandos* exteriors d'aquest centre d'extermini. D'entre els mallorquins que passaren per Dachau,

cal destacar el militant comunista Joan Picornell i Femenias, que morí poc després d'ésser alliberat.

Els més afortunats aconseguiren passar a Amèrica, sobretot a Veneçuela i Mèxic. En el primer d'aquests països, destacà la figura del dirigent d'Esquerra Republicana Balear Bernat Jofre i Roca. Jofre s'establí a Caracas el febrer de 1939 i es dedicà inicialment al periodisme. Aviat entrà en contacte amb el magnat nord-americà Nelson Rockefeller i esdevingué el seu representant a Amèrica Llatina. A més a més, participà en la fundació del Centre Català de Caracas, del qual va ser president. A Mèxic, hi anaren a parar els principals activistes polítics mallorquins –com el socialista Ignasi Ferretjans i el republicà Antoni M. Sbert–, i també un important nucli d'eivissencs, entre els quals destacaren els germans Palerm Vich. A Xile, ens consta la presència d'un grup de dirigents comunistes menorquins que pogueren marxar des de França amb la famosa expedició del Winnipeg, organitzada per Pablo Neruda. De tota manera, no mancaren balears en altres repúbliques d'Amèrica Llatina, com Colòmbia, Cuba, Uruguai o Argentina, i fins i tot als Estats Units.

Finalment, cal no oblidar l'existència d'un bon nombre d'illencs a Algèria. En aquest cas, es tractà en bona part d'emigrants polítics –sovint difícilment distingibles dels econòmics– instal·lats en aquella colònia francesa durant el decenni dels quaranta, sobretot a causa de la repressió contra les activitats de la resistència política de postguerra. L'exemple més conegut és el de les dotzenes de mallorquins que fugiren de l'illa en barques de pesca arran de les detencions de la primavera de 1948.

L'activisme polític. La contribució de la diàspora balear a la lluita per la democràcia tingué el màxim exponent en la intensa activitat política desenvolupada individualment per un grapat d'illencs exiliats que participaren principalment dins organitzacions d'àmbit estatal. Entre d'altres, podríem assenyalar els casos del republicà Antoni Maria Sbert i Massanet –que col·laborà amb la Junta de Auxilio a los Republicanos Es-

AL GENERAL LAZARO CARDENAS
QUE OBRÍ GENEROSAMENT
ALS CATALANS LES PORTES
DE MÈXIC.

MARÇ DEL 1971

HOMENATGE DELS CATALANS DE MÈXIC

AL GENERAL

LÁZARO CÁRDENAS

MAIG DE 1971

EDICIONS OBRIU CATALA

panoles (JARE) i participà (1954) en l'elecció de Josep Tarradellas com a president de la Generalitat–, i Francesc de Sales Aguiló; dels socialistes Ignasi Ferretjans i Sanjuan –que arribà a presidir el Círculo Cultural Jaime Vera i l'Agrupación de Socialistas Espanoles en Méjico– i Josep Caules i Juan –vocal de l'executiva del PSOE durant el decenni dels cinquanta–; dels comunistes Joan Antoni Palerm Vich –que dirigí la revista mexicana del PSUC Catalunya, si bé el 1940 s'allunyaria d'aquesta organització–, Àngel Palerm Vich –membre de la delegació d'Amèrica de la comissió executiva de la JSU– i Gabriel Arrom Julià –membre de l'aparell de la III Internacional a la Unió Soviètica–; o dels anarcosindicalistes Bernat Pou Riera –que encapçalà el subsecretariat de l'Associació Internacional de Treballadors (AIT) a Europa Occidental– i Liberto Callejas –col·laborador a Mèxic de revistes com *Tierra y Libertad* i *Inquietudes*.

Ateses les reduïdes dimensions del fenomen, no ens ha d'estranyar que els illencs a l'exili no formassin entitats pròpies, llevat de casos molt concrets. Ens consta, de tota manera, que durant la Guerra Civil els emigrants econòmics

Lázaro Cárdenas va presidir Mèxic entre els anys 1934 i 1940. La seva tasca en favor dels exiliats catalans, balears i valencians va ser extensa, fins al punt de rebre homenatges per part dels immigrants.

*L'exili balear fou,
en general, un fenomen
escassament
transcendent
i que no presentà
en cap moment
contorns ben definits.
A causa del seu limitat
abast, de la diversitat
de rutes de sortida
i de la manca
d'institucions i entitats
pròpies, l'èxode balear
quedà totalment
desdibuixat dins
el conjunt republicà
espanyol*

balears d'ideologia antifranquista formaren associacions en alguns països per col·laborar amb la causa republicana. Fou el cas del Comitè Espanyol d'Ajuda a Menorca, de Marsella; del Centre Democràtic Balear de Montevideo; i del grup Mallorca Nova, de Buenos Aires. També a Mèxic i a Veneçuela hi hagué iniciatives per organitzar de manera específica els exiliats balears, però no donaren lloc a cap estructura estable. L'única iniciativa duta a terme per reconstruir en l'emigració un organisme d'àmbit balear d'una formació política fracassà. Es tractà del projecte d'un reduït grup de joves exiliats socialistes menorquins de refer a la França alliberada el Comitè Provincial de les Jovenuts Socialistes Unificades. El desembre de 1944 editaren a Caracassona (l'Aine) un únic número de la revista *Adelante*, presentada com a "portavoz de las JSU de Baleares".

L'exili cultural. Tal vegada l'aspecte més destacat de l'exili balear posterior a 1939 fou la tasca creativa, de divulgació i de promoció cultural desenvolupada per un sector dels intel·lectuals illencs en l'emigració. Tot i que poc nombrós, l'exili cultural balear inclogué una nòmina bastant variada de professionals de les lletres i de les ciències. Hi trobam periodistes com Bernat Gaita Isern i Desseado Mercadal; lingüistes com Aquilí Tur Oliver; professors com Francesca Riera Roca, Emili Garcia Rovira, Francesc de Sales Aguiló, Ramon Medina Tur i Francesc Comas Camps; escriptors com Gabriel Alomar; músics com Baltasar Samper; lingüistes com Joan Masclaró i Fornés; i metges com Bernat Serra Vives, Joan Medina Tur i Vicenç Moragues González.

En alguns casos, aquest activisme cultural es va dur a terme en el marc general de l'exili català. En aquest sentit, és inevitable referir-se novament a la figura d'Antoni M. Sbert, que des de 1939 se situà al capdavant de la Fundació Ramon Llull i de la *Revista de Catalunya*. El més actiu dels intel·lectuals mallorquins a l'exili i l'únic que va centrar bona part dels seus treballs en l'enaltiment de la cultura mallorquina va ser el científic, professor i militant d'Esquerra Re-

publicana Balear Francesc de Sales Aguiló i Forteza. Aguiló s'instal·là el 1940 a Colòmbia, on impulsà la formació del Patronat de Cultura Catalana. A més, col·laborà intensament en la revista *Quaderns de l'Exili* i edità diversos opuscles dedicats a reivindicar la figura d'alguns dels principals escriptors mallorquins. Prova de l'enyorança obsessiva de Francesc de Sales Aguiló per la seva illa natal, n'és el costum de datar "fora Mallorca" els seus treballs.

L'altre cas d'exiliat balear que manifestà a través dels seus escrits un interès per la seva terra d'origen fou el mestre i polític eivissenc Joan Antoni Palerm. Després d'abandonar la política, entre 1956 i 1958 Nito Palerm col·laborà amb la revista literària *Pont Blau* amb una sèrie d'articles dedicats en part a la reflexió sobre la història i la cultura eivissenca. Més desconnectat del catalanisme cultural, el seu germà Àngel constitueix un bon exemple d'una tipologia d'exiliat que aconseguí desenvolupar una destacadíssima carrera professional al seu país d'acollida. Així, Palerm es llicencià en història i etnologia, i esdevingué un antropòleg i etnòleg de prestigi internacional. Entre d'altres càrrecs acadèmics, fou director del Centro de Investigaciones Superiores del Instituto Nacional de Antropología e Historia, de Mèxic.

Com a resum, podem assenyalar que l'exili balear fou, en general, un fenomen escassament transcendent i que no presentà en cap moment contorns ben definits. A causa del seu limitat abast, de la diversitat de les rutes de sortida i de la manca d'institucions i entitats pròpies, l'èxode balear quedà totalment desdibuixat dins el conjunt republicà espanyol i, en determinats casos, dins el català o dins l'emigració econòmica balear.

De tota manera, no es pot negar que afectà uns quants centenars de persones i que, en determinats àmbits, assolí una certa rellevància. Tot plegat, constituí un exemple més de les múltiples repercussions de la conflagració civil de 1936-39 i del pluralisme que presentava la societat balear en els anys trenta.

David Ginar i Féron